
ГОСПОДАРСЬКЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 346.9

Пальона А. В., студентка

**ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ НАКАЗНОГО ПРОВАДЖЕННЯ:
ІСТОРІЯ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД**

Анотація. У статті розглядається питання правової регламентації наказного провадження в історичній ретроспективі, за українським та зарубіжним законодавством. Наказне провадження є універсальною правовою процедурою при розгляді справ у зарубіжних країнах, прототипом наказного провадження була видача преторського інтердикту. У судовій практиці зарубіжних країн застосовуються дві моделі наказного провадження: документарна та бездокументарна. Можливим напрямком подальшого розвитку інституту наказного провадження у вітчизняному господарському процесі пропонується запровадження електронного наказного провадження, що вже апробовано за кордоном.

Ключові слова: судовий наказ, наказне провадження, спрощене провадження електронне наказне провадження, господарський процес.

Palyona A. V., student

LEGAL REGULATION OF ORDER PROCEEDINGS: HISTORY AND FOREIGN EXPERIENCE

Abstract. The article examines the issue of legal regulation of injunctive proceedings in historical retrospect, according to Ukrainian and foreign legislation. Injunctive proceedings are a universal legal procedure when dealing with cases in foreign countries, the prototype of injunctive proceedings was the issuance of a praetorian interdict. In the judicial practice of foreign countries two models of injunctive proceedings are used - documentary and non-documentary. A possible direction of further development of the institution of mandatory proceedings in the domestic economic process is the introduction of electronic mandatory proceedings, which has already been tested by foreign countries.

Key words: court order, injunctive proceedings, simplified proceedings, electronic injunctive proceedings, economic procedure.

Постановка проблеми. Важливим питанням механізму судового захисту прав на сучасному етапі розвитку процесуальних відносин є забезпечення ефективних та швидких інструментів судового захисту, оптимізація судового процесу та звільнення учасників від дотримання зайвих для них формальностей під час розгляду нескладних спорів. На даний час наказне провадження є універсальною правовою процедурою при розгляді справ, у тому числі в господарських судах, що активно застосовується в зарубіжних країнах. Безперечність є основною рисою наказного провадження. Для нього властиво, що право стягувача вимагати виконання не оскаржується, проте боржник ухиляється від виконання свого обов'язку. За відсутності спору про право немає потреби в судовому розгляді та повноцінному змагальному процесі. На сьогодні актуальним є проведення теоретичних досліджень, що пояснюють сутність наказного провадження та його характерних особливостей у господарському процесі, а також узагальнення передового зарубіжного досвіду, накопиченого наукою та судовою практикою, з метою визначення основних напрямів удосконалення вітчизняного законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наказне провадження у господарському судочинстві вивчалось у працях таких вчених як І. Бутирська, Ю. Джепа, Т. Суярко. Разом з тим

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

законодавство, яким регламентується господарське судочинство, завжди має перспективи до вдосконалення, у тому числі через використання міжнародного досвіду. Це й обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження правової регламентації наказного провадження у господарському судочинстві зарубіжними законодавцями та можливостей використання такого досвіду в Україні.

Виклад основного матеріалу. Правозастосовна діяльність господарських судів, пов'язана із захистом прав фізичних та юридичних осіб, безумовно, потребує перманентного вдосконалення. Для того, щоб механізм судового захисту діяв максимально ефективно, законодавцю необхідно шукати шляхи вдосконалення господарської процесуальної форми – через розвиток наявних форм захисту, та запровадження нових процесуальних правил, які найбільше враховують матеріально-правові особливості справ, що розглядаються та вирішуються в порядку господарського судочинства. Робота в такому напрямку неодмінно має враховувати передовий зарубіжний досвід. Саме його врахування призвело до появи наказного провадження у вітчизняному господарському судочинстві, що є спрощеним порівняно з позовним та покликане полегшити та прискорити захист прав у господарському судочинстві.

Дійсно, у вітчизняному господарському судочинстві наказне провадження було запроваджено відносно нещодавно – із набуттям чинності новими редакціями процесуальних кодексів 2017 року. Відповідно до ч. 1 ст. 148 ГПК України судовий наказ може бути видано тільки за вимогами про стягнення грошової заборгованості за договором, укладеним у письмовій (в тому числі електронній) формі, якщо сума вимоги не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб [1]. Можливості застосування наказного провадження в господарському судочинстві є доволі незначними, адже стосуються лише однієї категорії справ, на яку власне поширюються правила наказного провадження.

На момент обговорення законопроєкту науковці та практичні працівники неоднозначно ставилися до такого нововведення: одні висловлювали сподівання на запровадження в господарське судочинство наказного провадження як на механізм оптимізації та спрощення процесу, інші ж оцінювали його критично [2, с. 99]. У той же час у світовій практиці наказне провадження застосовується здавна.

В українському цивільному процесі даний вид провадження з'явився набагато раніше. Що стосується світового досвіду застосування такого виду судової діяльності, то він був відомий у Стародавньому Римі, широко застосовувався в англійському, західно-німецькому, шведському праві у Середні віки та Новий час.

Так, прототип наказного провадження існував ще за часів римського права у вигляді преторського інтердикту. Інтердикт був обов'язковим для виконання відповідачем правовим актом представника органу вищої влади, спрямованим на відновлення порушеного права позивача. Претор на прохання заявника після розслідування фактів давав інтердикт (розпорядження) про негайне припинення будь-яких дій, що порушують інтереси останнього, виносився після короткого розслідування скарги і мав негайно виконуватись [3, с. 286].

Механізм дії інтердикту був такий: претор видавав розпорядження про припинення будь-яких дій з боку особи, яка порушує права заявника, якщо дане порушення було настільки очевидним з точки зору праводносин, що склалися, що не вимагало спеціального судового розгляду в позовній формі. Інтердикти мали категоричний і безумовний характер, а їхня юридична сила ґрунтувалася на презумпції правоти заявника внаслідок безумовності поданих фактів та відсутності необхідності у їхній спеціальній перевірці.

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

У міру збільшення кількості справ претор став давати інтердикти без перевірки фактів у вигляді умовного розпорядження, яке можна було заперечити. Особа, проти якої видано інтердикт, мала право його оскаржити, судовий розгляд призводив до підтвердження чи виправдання відповідача [4, с. 18].

Таким чином, можна зробити висновок, що інтердиктне провадження в класичну епоху було швидким та зручним способом захисту інтересів громадян, особливою (факультативною) формою процесу. Необхідність виникнення преторського права у Стародавньому Римі пояснювалася складністю процесуального права. Саме завдяки чіткій розробленості римське право набуло виняткової цінності, і протягом тривалого часу проходило складну процедуру рецесії у європейських правових системах. Важливо відмітити виявлення римськими юристами виняткового прагнення до формалізму та точності, у той же час вони брали до уваги існування в системі правовідносин таких ситуацій, коли не потрібно ретельне дослідження та особливі перевірки в силу їх очевидності, типовості та простоти. Тож на ранніх стадіях існування римського права у його структурі починають розроблятися юридичні процедури, які сприяли забезпеченню швидкості та економічності розгляду спорів з точки зору часу та правових засобів. Проте, слід зважати, що преторське право не було аналогом сучасного наказного провадження, швидше його можна вважати певною мірою його прообразом.

У середньовічній Європі найрозвиненішої форми судовий наказ набув у німецькому праві. Практика його застосування стосувалася імператорських судів, які використовували їх в умовній чи безумовній формі.

У сучасному світі спрощені процедури для розгляду господарських справ є доволі поширеним явищем в судовій практиці зарубіжних країн.

Тенденції спрощення судочинства спостерігаються не лише в окремих країнах, а й в інтеграційних об'єднаннях – зокрема, в рамках Європейського Союзу. Свідченням цього є видання Комітетом Міністрів Рекомендації №R(81)7 державам-членам, спрямованої на полегшення доступу до правосуддя [5].

Крім того, 12 грудня 2006 року Європейський Парламент і Рада ЄС прийняли Регламент №1896/2006 «Про введення Європейського наказного провадження», який дозволив кредиторам стягувати борги за безспірними вимогами, у тому числі в комерційних справах, у судах країн-членів ЄС відповідно до єдиної процедури видачі європейського наказу про сплату, що іменується «European order for payment procedure» та діє на основі стандартних форм [6].

У сучасному світі виділяють дві основні моделі наказного провадження: документарну («evidence» model) та бездокументарну («no-evidence» model). Дійсно, у цілому у законодавстві держав-членів ЄС втілено дві моделі організації наказного провадження:

- документарна, яка передбачає подання заявником до суду письмових доказів на підтвердження його вимог, і за умови підтвердження підстав судом видається судовий наказ;
- бездокументарна, в якій обґрунтованість вимог заявника не розглядається, а наказ видається, якщо заява є прийнятною та відповідає лише формальним вимогам. Така модель наказного провадження сприяла полегшенню комунікації між сторонами та судом, передбачає широке застосування електронних засобів та інформаційних технологій [7, с. 143].

Так, документарна модель використовується у Бельгії, Франції, Греції, Люксембурзі, Італії та Іспанії, у свою чергу бездокументарна модель представлена в Австрії, Фінляндії, Німеччині, Швеції та Португалії.

Доволі широко використовуються можливості моделі наказного провадження у Франції, де, до того ж, передбачається диференціація судових проваджень, відмінних від позовної процедури.

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Ідея про те, що деякі види спорів повинні вирішуватися за спрощеною процедурою, уникаючи формалізму звичайного порядку судочинства, була висловлена у Франції на початку ХХ століття. Проте лише у 1980-х роках вона була законодавчо втілена. Серед спрощених судових проваджень виокремлюється видача судами наказів про сплату (*injunction de payer*), вчинення певних дій (*injunction de faire*), дозвіл на невідкладне питання (*refere*), одноосібний розгляд справ за запитом (*procedure des ordonnances sur requete*) [8, с. 13].

Натомість свого роду унікальною особливістю електронного наказного провадження у Німеччині є підсудність справ наказного провадження за місцезнаходженням (місцем проживання) позивача, а не відповідача. Особливістю цієї процедури є її повна автоматичність (перевірка заяв здійснюється комп'ютерною системою) [9, с. 55].

Що стосується моделі наказного провадження, втіленої в українському господарському процесі, то в науці господарського процесуального права виділяють такі особливості наказного провадження:

- 1) самостійність, особливість та спрощеність;
- 2) судовий наказ видається виключно за вимогами про стягнення грошової заборгованості за договором, укладеним у письмовій (у тому числі електронній) формі, якщо сума вимоги не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;
- 3) спрямування на швидкий та ефективний захист прав заявника;
- 4) відсутність судового засідання і виклику сторін;
- 5) видання на підставі достатніх, допустимих і належних доказів;
- 6) особливість судового рішення, яке водночас є і судовим рішенням, і виконавчим документом [10, с. 68].

Додамо, що судовий наказ оскарженню в апеляційному порядку не підлягає, проте може бути скасований в порядку, визначеному ГПК України (ч. 3 ст. 154 ГПК України). Крім того, суттєвою особливістю вітчизняного наказного провадження є те, що у відповідності з ч. 3 ст. 147 ГПК України заявником та боржником у наказному провадженні можуть бути лише юридичні особи та фізичні особи – підприємці. Тобто законодавець не відносить до таких суб'єктів фізичних осіб без статусу підприємця, хоча, безперечно, їх права та законні інтереси в окремих видах правовідносин також захищаються в порядку господарського судочинства.

Крім того, вітчизняне законодавство, що регулює порядок розгляду справ у порядку наказного провадження, дає підстави говорити про альтернативність такого провадження – ч. 2 ст. 148 ГПК України встановлює, що особа має право звернутися до суду з вимогами, визначеними у частині першій цієї статті, на свій вибір – в наказному або спрощеному позовному провадженні [1]. Погоджуємося з тими вченими, які в даній нормі вбачають певну сумбурність у практичному розрізненні наказного та позовного проваджень. Як зазначає Н. Іванюта, такий альтернативності передуює допущення існування спору про право та/або спору про інтерес, а відтак незрозумілими є критерії відокремлення наказного провадження від позовного, оскільки перше з них здатне не тільки сприяти процесуальній економії, але й зменшувати ймовірність спорів у масштабі позовної форми [11, с. 304].

Що стосується імовірних шляхів подальшого розвитку інституту наказного провадження у вітчизняному господарському процесі, то, на нашу думку, для України є доволі перспективним запровадження електронного наказного провадження, що вже апробовано зарубіжними державами. Його втілення в національне законодавство сприяло би зниженню навантаження на вітчизняну судову систему, своєчасному та ефективному захисту порушених прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, зменшенню витрат з державного бюджету.

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

До того ж відповідний законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження електронного наказного провадження у цивільному та господарському судочинстві» свого часу вже реєструвався в парламенті за № 3769 [12]. У проекті планувався розгляд господарських справ у порядку електронного наказного провадження віднести до підсудності господарського суду Чернігівської області, що, очевидно, пов'язано з рівнем навантаженням суддів цього суду. Разом з тим, законопроект так і не було прийнято.

Висновки. Таким чином, найбільш рання форма судового наказу сформувалася у давньоримському праві, існувала вона у вигляді так званого преторського права. На сьогодні наказне провадження є універсальною правовою процедурою при розгляді справ, у тому числі в господарських судах, що активно застосовується в зарубіжних країнах при розгляді безспірних вимог. Наша держава може скористатися зарубіжним досвідом щодо запровадження електронного наказного провадження.

Література

1. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>
2. Бутирська І. Наказне провадження у господарському судочинстві. *Право України*. 2020. № 7. С. 98-109.
3. Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн та римське право: навчальний посібник. Тернопіль: Видавництво ТНПУ ім. Володимира Гнатюка, 2019. 38
4. Вербіцька М. В. Наказне провадження у цивільному процесі України. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право, міжнародне приватне право. Львів. 2011. 231 с.
5. Рекомендація R (81) 7 Комітету міністрів державам-членам стосовно шляхів полегшення доступу до правосуддя від 14.05.1981. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_133
6. EC Regulation # 861/2007 of the European Parliament and of the Council of 11 July 2007 establishing a European Small Claims Procedure. *Official Journal of the European Union*. 2007. L. 199/1.
7. Нестерцова-Собакарь О.В., Свистак Ю.В. Правове регулювання інституту наказного провадження: зарубіжний досвід та вітчизняні особливості. *Науковий вісник ДДУВС*. 2017. № 3. С. 140-148
8. Іванов О.О. Спрощене провадження: зарубіжний досвід. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 3. 2021. С. 10-15.
9. Sujecki B. The German Electronic Order for Payment Procedure. *Digital Evidence and Electronic Signature Law Review*. 2007. 51-55. URL: <https://journals.sas.ac.uk/deeslr/article/view/1799/1736>.
10. Дজেпа Ю.А. Поняття та особливості наказного провадження за Господарським процесуальним кодексом України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 3, том 1, 2018. С. 66-70.
11. Іванюта Н. Особливості господарсько-процесуальної форми у судочинстві. *Правові новели*. 2018. № 4. С. 301-307.
12. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження електронного наказного провадження у цивільному та господарському судочинстві № 3769 від 14.01.2016. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57662

Надійшла 18.01.2023

Бібліографічний опис для цитування:

Пальона А. В. Правова регламентація наказного провадження: історія та зарубіжний досвід / А. В. Пальона // Актуальні проблеми юридичної науки та практики. – 2023. – № 1 (7). – С. 33-37